

**De circulaire stad van morgen
aandachtspunten bij het droombeeld van de circulaire economie**

Newton, Caroline; Willems, Elmar; Schipper, Karlijn; Roorda, Chris

Publication date

2019

Document Version

Final published version

Published in

Ruimte: vakblad van de Vlaamse Vereniging voor Ruimte en Planning (Brussel)

Citation (APA)

Newton, C., Willems, E., Schipper, K., & Roorda, C. (2019). De circulaire stad van morgen: aandachtspunten bij het droombeeld van de circulaire economie. *Ruimte: vakblad van de Vlaamse Vereniging voor Ruimte en Planning (Brussel)*, (43), 68-71.

Important note

To cite this publication, please use the final published version (if applicable). Please check the document version above.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download, forward or distribute the text or part of it, without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license such as Creative Commons.

Takedown policy

Please contact us and provide details if you believe this document breaches copyrights. We will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Green Open Access added to TU Delft Institutional Repository

'You share, we take care!' - Taverne project

<https://www.openaccess.nl/en/you-share-we-take-care>

Otherwise as indicated in the copyright section: the publisher is the copyright holder of this work and the author uses the Dutch legislation to make this work public.

De circulaire stad van morgen

inclusief en ruimtelijk verankerd

Circulaire economie moet dé pijler worden van een bloeiend en veerkrachtig Vlaanderen. De omslag naar een circulaire economie is sinds enkele jaren een prioriteit van de Vlaamse regering. De aandacht neemt niet af. De Europese, gewestelijke en federale politieke agenda's zullen de komende jaren dankbaar gebruik blijven maken van het adjectief 'circulair' om nieuw beleid voor te stellen, of bestaand beleid te updaten.

← Drijvende wijk
Schoonschip,
Amsterdam.

Aandachtspunten bij het droombeeld van de circulaire economie

CAROLINE NEWTON [ASSOCIATE PROFESSOR, TU DELFT DEPARTMENT OF URBANISM, FACULTY OF ARCHITECTURE AND THE BUILT ENVIRONMENT / VISITING PROFESSOR AAN DE FACULTEIT ARCHITECTUUR VAN DE KU LEUVEN]
ELMAR WILLEMS [FACILITATOR CIRCULAIRE ECONOMIE, OVAM VLAANDEREN CIRCULAIR]
KARLIJN SCHIPPER [ONDERZOEKER DRIFT, DUTCH RESEARCH INSTITUTE FOR TRANSITIONS]
CHRIS ROORDA [ONDERZOEKER EN ADVISEUR DRIFT, DUTCH RESEARCH INSTITUTE FOR TRANSITIONS]

Het mainstream circulaire denken dankt zijn succes aan de verbinding die het maakt tussen materialen, technieken, mensen en ideeën. Het omarmt creativiteit en innovatie, wakkert de geesten van oplossingsgerichte makers aan en stimuleert interdisciplinaire samenwerking. Een inclusieve materialenethiek dringt zich op, zoals Thomas Rau en Sabine Oberhuber voorstellen in de Universele Verklaring van de Rechten van het Materiaal. Door basisrechten toe te kennen aan materialen leggen we onze zorgplicht vast. Via de operationalisering van een resem milieutechnische, juridische en economische principes zal onze manier van produceren, consumeren, bouwen, werken en leven drastisch veranderen.

Plannen voor stad en kringloop

Circulaire strategieën hebben zowel betrekking op de stad, ruimte en planning als op verdelingsvraagstukken. Beide aspecten zijn relatief nieuw, en onderbelicht. Dat blijkt ook uit een screening van de academische literatuur: ruim 70 procent van de meer dan 4.000 artikels over de circulaire economie verscheen vanaf 2016. Het merendeel gaat over de relatie met het milieu of over groene en duurzame technologie. Slechts 84 artikels brengen de circulaire economie in relatie met planning, een kleine minderheid heeft aandacht voor de fysiek-ruimtelijke verankering en voor de sociaaleconomische uitdagingen¹.

Dit artikel verkent de vraag of ruimtelijke planning, economische ontwikkeling en sociale vraagstukken onder impuls van het circulaire denken in een vruchtbare driehoeksverhouding kunnen stappen, en zo ja, wat dit dan bevordert of tegenwerkt.

Zoals in onderbouwing voor een circulaire economie gebruikelijk, vertrekt de invloedrijke sociologe Saskia Sassen in haar analyse van de vaststelling dat ons huidige lineaire model vastloopt. Ze toont aan welke brute en vernietigende effecten de dominante extractielogica heeft voor natuur en mensen wereldwijd, en hoe die logica samenvalt met een neoliberaal regime dat rekt op de

¹ Op basis van een bevraging van web of knowledge op 18 juli 2019.

veerkracht van de aarde om de menselijke activiteiten te verwerken. Enorme stukken land (en water) zijn echter volledig uitgeput; de limieten van het zelfherstellende vermogen van de aarde zijn bereikt. Dit resulteert in minder beschikbaar land voor gebruik door de mens als woon-, landbouw- of recreatiegebied. En het heeft een impact op de ontwikkelde gebieden door migratiestromen richting de stad. De druk op de metropolen en verstedelijkte gebieden neemt toe.

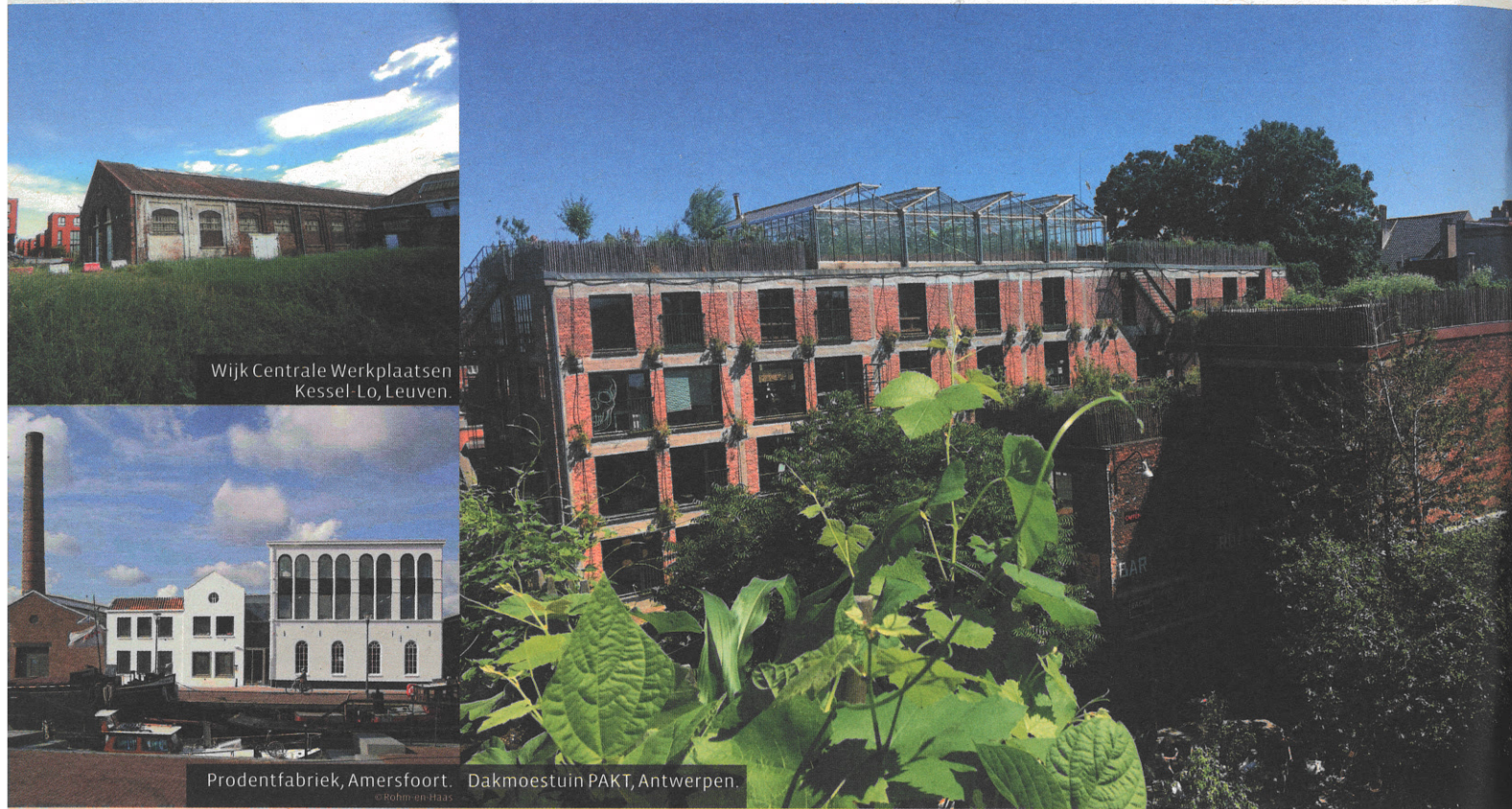
De dynamiek in steden is vervolgens cruciaal. De stad is een monster dat grondstoffen opslokt en een plek waar de almaar groeiende kloof tussen arm en rijk zichtbaar is, maar ze is tegelijk een creatief baken van hoop. Ontelbare rapporten, wereldwijde allianties en beleidsprogramma's maken duidelijk dat de toekomst van de mensheid afhankelijk is van de succes- en faalkansen van interventies op de schaal van steden en verstedelijkte gebieden².

Een circulair systeem moet radicaal inclusief zijn

Circulaire principes zijn onmisbaar voor de (om)bouw van de stad van morgen. Maar er is meer: als de circulaire transitie een systeemverandering vergt, mag een sociaaleconomische herijking niet ontbreken. Saskia Sassen wijst op de perversiteiten van een financieel-kapitalistisch systeem dat doordringt in alle geledingen van ons private en publieke leven.

Ter illustratie: Google is Global Partner van de Ellen MacArthur Foundation. Een vergroening van de gigantische *flows* en *stocks* van materialen en een rationalisering van de energiebehoefte in Google's datacentra verdient aanmoediging. Tegelijkertijd dringt Google haar versie van een slimme stad op: de

² In een zeer geslaagde combinatie van kwantitatief en kwalitatief onderzoek slaagt het rapport *The Weight of Cities* van het International Resource Panel onder leiding van Mark Swilling en Maarten Hajer erin om een stand van zaken te geven en vooruit te kijken.

Wijk Centrale Werkplaatsen Kessel-Lo, Leuven.

Prodentfabriek, Amersfoort. Dakmoestuin PAKT, Antwerpen.

De Ceuveel, Amsterdam - Metabolic Lab Centre for Circular Thinking

Sponstuin, Rotterdam.

stad als min of meer toevallig patroon van op elkaar inwerkende elementen zal onder invloed van Google-filters en apps tot een nieuw soort van stedelijkheid leiden. De vraag wie daar beter van wordt, is niet ongegrond.

EEN SAMENLEVING WAARIN RECHT OP BETAALBAAR WONEN WORDT ONDERMIJND, EN EEN CIRCULAIRE BOUWSTRATEGIE EEN DOEKJE VOOR HET BLOEDEN.

Dichter bij huis zien we dat circulair bouwen aansluiting vindt bij sociale woningbouwprojecten. Materiaalbewust, modulair en veranderingsgericht bouwen hoeft zelfs niet duurder uit te vallen. Met nieuwe waarderingssystemen of gebruik-als-dienstcontracten, genieten bewoners van evenveel of meer comfort. Een fan van de circulaire economie kan hier niet op tegen zijn. Tegelijkertijd staat de sociale woningbouwontwikkeling onder druk. Publieke gronden worden massaal verkocht aan private projectontwikkelaars of speculanten. In een samenleving waarin recht op betaalbaar wonen wordt ondermijnd, is een circulaire bouwstrategie een doekje voor het bloeden.

Ook de deeleconomie is niet onbesproken. Zo heeft het tijdelijk ter beschikking stellen van (een deel van) een woning de woningmarkt in verschillende steden onder druk gezet. De prijzen stegen er zo sterk dat de stadsbewoners moesten wijken voor de toerist op zoek naar een 'authentieke ervaring' of een goedkope slaapplek.

In deze gevallen is de vraag: hoe, door en voor wie wordt een circulaire economie gerealiseerd? Hoe verhouden de circulaire tendensen zich tegenover reële vastgoedontwikkelingen of de wetten van de vrijemarkteconomie? Ja, we willen Google als

groene ondernemer en publiek woonbeleid als laboratorium van circulair bouwen. Maar hoe rijmen we dat met Google als datamonopolist en met een sociaal woonbeleid dat in het nauw komt door grondtekorten, Airbnb en private projectontwikkeling?

Een circulaire transitie voor slechts enkelen is geen transitie. Het is onze overtuiging dat de publieke zaak gebaat is bij het nadenken over en het verbeelden van een circulaire stedelijke ontwikkeling, die ook radicaal inclusief is.

Lokaal geproduceerd voedsel, hergebruik van gebruiksvoorwerpen, herstel en reparatie: het sluiten van kringlopen gebeurt best op lokale schaal en met aandacht voor de verschillende sociaaleconomische groepen op die plek. We zien over de hele wereld voorbeelden van deze vormen van innovatie waarbij naast businessontwikkeling ook leefbaarheid en sociale waardigheid centraal staan: gebiedsgerichte regie over veranderingsgericht en modulair bouwen in (Nederlandse) woningbouwcoöperaties, semipubliek beheer van materialenbanken, collectieve deelplatformen, korte-keteninitiatieven en veel meer. Het is echter cruciaal dat deze initiatieven georganiseerd worden als een netwerk dat lokaal verankerd is en niet toelaat dat '(negatieve) externe krachten' ze binnendringen en overnemen. Sassen geeft vaak het voorbeeld van de internationale koffiemarkten zoals Starbucks en stelt zich de pertinente vraag of we echt een multinational nodig hebben om een latte macchiato te drinken.

Het bewaken van de positieve effecten op ecologisch, maar zeker ook op sociaal vlak, is een van de grote uitdagingen van de circulaire transitie. Als het circulaire gedachtegoed in een strikte marktlogica wordt geplaatst, krijgt de potentie voor en van collectieve, coöperatieve en in gemeenschappen georganiseerde circulaire economie geen ruimte. Nobelprijswinnaar Elinor Ostrom schoof in 1990 de commons al naar voren als een volwaardige derde pijler voor de organisatie van onze samenleving, naast de

overheid en de markt. Na haar hebben nog verschillende auteurs de democratische kracht van de commons beklemtoond. De participatie van minder begoeden in een circulair economisch model kan net in deze organisatievorm verzekerd worden. De ruimtelijke organisatie die een circulaire toekomst mogelijk moet maken, richt zich dus niet enkel op een economische optimalisatie van de ruimte, maar bewaakt ook het democratische gehalte van een circulaire toekomst.

Aanknopingspunten voor ruimtelijke verankering

Met deze kanttekeningen vragen we ook aandacht voor de rol die planning en ruimtelijk ontwerp hebben in deze transitie. Zoals het inspirerende VRP-voorjaarscongres³ van 13 juni jl. aantoonde, gaan sommige planners, beleidsmakers en ruimtelijk ontwerpers aan de slag met een bijsturing van de circulaire trends door mee vorm te geven aan een sociaal-maatschappelijke transitie in de urbane context. We brengen enkele aanknopingspunten onder de aandacht:

- De nieuwe, op circulaire principes gebouwde stad, heeft baat bij een grondigere analyse, vanuit de realiteit zoals die beleefd wordt, en een verbeelding van de toekomst zoals die beleefd kan worden. Ruimtelijke planners en ontwerpers hebben de tools in handen om net dat te doen. Bij het in kaart brengen van een gebied mag er niet enkel aandacht zijn voor de ruimtelijk-morfologische aspecten, maar moeten de sociaalgeografische en sociaaleconomische 'verhalen' in beeld komen. Een kartering van het metabolisme van de stad of regio en de verschillende kringlopen in relatie met hun omgeving en geschiedenis heeft

nut. Met deze gelaagde kartering creëer je een rijk begrip over wat er wel en niet mogelijk is. Deze inzichten kunnen worden meegenomen in ontwerpvoorstellen.

- Principes van synergie en nabijheid worden belangrijker dan een ruimtelijke organisatie op basis van functies (vb. het koppelen van warmtenetten vraagt een sterkere verwevenheid tussen industrie en wonen, stromen van organisch afval kunnen lokaal worden verwerkt en de stadslandbouw versterken, ...). Een herdenken van onze ruimtelijke ordeningslogica is dringend nodig. Net zoals water, energie en mobiliteit veel baat hebben gehad bij publieke ondersteuning, kunnen nieuwe nutsbedrijven, gericht op het makelen en afstemmen van materiaalstromen, een belangrijke aanjagersrol vervullen voor circulaire oplossingen. Ze moeten zowel ruimtelijk als organisatorisch uitgewerkt worden.
- Ook in de sectoren van herstel- en maakindustrie zijn er veel jobs voor laaggeschoolden; een ruimtelijk transitiebeleid dient ervoor te zorgen dat er in de nieuwe stad plaats is voor alle sociaaleconomische groepen en dat woon- en werklocaties optimaal worden verweven.
- Overheden en beleidsmakers moeten ruimte maken voor experiment en innovatie, en tegelijkertijd streven naar doorwerking in de dagelijkse praktijk en structuren. De transitie is niet vrijblijvend en vraagt om zowel opbouwen als afbouwen. De pilootprojecten van het team Vlaams Bouwmeester zijn een eerste stap in de richting van meer beleidsvoorbereidend ontwerp onderzoek. Maar wil men echte verandering realiseren, dan moet er veel verder worden gegaan op de ingeslagen weg.

De kiem voor dit artikel werd gelegd tijdens de Masterclass (Re) Defining Urban Circular Change met Prof. Dr. Saskia Sassen tijdens het World Resources Forum in februari 2019 in Antwerpen. De auteurs zijn de OVAM en het WRF erkentelijk voor de organisatie en de geboden ondersteuning.

³ 'Operatie Circulatie: circulaire principes voor ruimtelijke planning' vond plaats in HAL 5 te Leuven.